

Žigo smo dobili na svet leta 1950, svoje redno pisanje o ZF je začel sredi 70. let. Njegova velika ZF knjižnica (skoraj 8000 naslovov) je za slovensko in jugoslovansko ZF vir nedosegljivega navdiha, pri čemer se pogosto pozablja, da je ni zbral ne zlahka ne zastonj. Poldrugo desetletje je skrbel za stik slovenske kulture z življenjem ZF v svetu, in tudi za stik jugoslovanske ZF scene s slovenskim pisanjem. Ukvarja se s prevajalstvom, esejistiko in recenzentstvom.

esej

VIRGIL FINLAY

Žiga Leskovšek

Finlay, eden največjih ilustratorjev, ki so delovali v ZF, je zaslovel predvsem z izjemno kvalitetnimi črno-belimi ilustracijami. Rodil se je leta 1914 v Rochesterju, njegovo mladost pa označuje težko življenje v družini, ki se je prebijala skozi hudo gospodarsko krizo, ki je zajela ZDA.

Čeprav se je v srednji šoli posvečal predvsem športnim aktivnostim in pisanju poezije, pa mu likovno ustvarjanje ni bilo tuje. Že pri štirinajstih letih je imel prvo manjšo razstavo, v gimnaziji pa se je udeležil večih seminarjev, kjer je spoznal osnovne zakonitosti likovne umetnosti. Med načini upodabljanja se mu je najbolj priljubila praskanka, ki je odločilno vplivala na njegovo nadaljnje slikarsko ustvarjanje. Medtem ko so praskanke običajno obarvane v črno, umetnik pa z ostrim predmetom vrezuje bele črte in pike, pa je Virgil Finlay upodabljal neposredno na belo podlago, kot da bi bil to navaden papir. Finlay je na to podlago s čopičem nanašal črno barvo in svetlejše odtenke.

Njegove ilustracije so znane predvsem po pikčastem načinu upodabljanja. Uporabljal je litografsko pero s tako drobno konico, da se ji je večina ilustratorjev izogibala. Finlay je pero pomočil v stekleničko s tušem in se nato dotaknil papirja le s kapljico tuša. Nato je pero obrisal, ga ponovno pomočil v tuš in z drugo kapljico napravil novo piko na isti način kot prvič. Tako je seveda izgubil ogromno časa, zamudil pa se je tudi z izbiro litografskega peresa, saj je moral poiskati pero, po katerem

je tuš tekel dovolj enakomerno.

Po končani srednji šoli je Finlayev oče poskrbel, da se je njegov sin udeležil dodatnih seminarjev iz likovne umetnosti in si poglobil osnovna znanja iz študija portreta, anatomije in pokrajinskih pejzažev. Nedvomno so ti likovni seminarji veliko pripomogli k temu, da je Finlay tako izstopal med ostalimi ilustratorji, da je za portrete lahko zahteval tudi do 300 dolarjev, kar mu je v času hude brezposelnosti pomenilo bistven vir dohodkov.

Virgil Finlay je svojo umetniško pot nadaljeval v znanstveni fantastiki. Nadnaravna in fantastična tematika ga je privlačila že od rane mladosti, saj je že od trinajstega leta redno prebiral ZF periodiko. Posebno se je navduševal nad revijo *Weird Tales*, kjer pa mu niso ugajale notranje ilustracije. Bil je prepričan, da so njegova dela boljša in tako je poleti 1935 takratnemu uredniku Farnsworthu Wrightu poslal šest svojih ilustracij. Čeprav so bile uredniku izjemno všeč, pa je dvomil, da bodo podrobno izdelane ilustracije pri tisku na ceneni papir ostale dovolj razločne. Napravil je poskusni odtis, ki pa ga je prepričal, da so Finlayeve ilustracije, kljub temu, da so bili odtisi bistveno slabši od izvirnikov, še vedno močno izstopale od ostalih likovnih prispevkov. Tako je Finlay decembra 1935 ilustriral v reviji kar tri zgodbe in od takrat postal redni sodelavec revije *Weird Tales*.

Farnsworth Wright je bil velik občudovalec Williama Shakespearea in je že dolgo časa načrtoval ceneno izdajo njegovih del. Ko je filmska družba Warner Brothers posnela film *Sen kresne noči*, je bil Wright prepričan, da je napočil njegov trenutek. Izdal je prvo knjižico Shakespearejeve biblioteke z naslovom *Sen kresne noči*, opremljeno s 25 črnobelimi ilustracijami Virgila Finlaya. Čeprav je bila knjižica istega formata kot revija *Weird Tales*, pa je bila natisnjena na boljšem papirju, tako da so prišle Finlayeve ilustracije veliko bolj do izraza. Wrightovo prepričanje, da bo prva knjižica Shakespearejeve biblioteke zaradi fantastične vsebine naletela na ugoden sprejem pri bralcih revije *Weird Tales*, od katerih je pričakoval precejšnjo podporo, se je žal le delno uresničilo. Po drugi strani pa je na neuspeh pri širši publiki nedvomno vplival tudi popoln finančni polom istoimenskega filma, pa čeprav so v njem nastopali tako slavni igralci, kot so bili James Cagney, Olivia de Havilland in Mickey Rooney.

Bralci revije *Weird Tales*, v kateri Finlay zaradi prezaposlenosti s knjižico *Sen kresne noči* kar tri zaporedne številke ni objavil nobene ilustracije, pa so vse glasneje zahtevali njegove likovne prispevke. Eden njegovih največjih oboževalcev je bil slavni pisatelj H. P. Lovecraft, ki si je s Finlayem začel celo dopisovati. Lovecraft je umrl marca 1937. leta, in ko je izšla posebna številka *Amateur Correspondenta*, ki mu je bila v celoti posvečena, je urednik zaprosil Virgila Finlaya, da je izrisal naslovnico. Ilustrator je Lovecrafta upodobil z gosjim peresom v roki in v ozadju naslikal nejasne obrise nestvarnih bitij pisateljeve domišljije. Nedvomno je bila to do takrat najboljša upodobitev pisatelja in njegovega

dela in tako sta urednika spominske zbirke Lovecraftovih krajših proznih tekstov *The Outsider and Others*, ki je izšla dve leti kasneje, izbrala prav Finlaya, da je izrisal sliko na knjižnem ovitku. Virgil Finlay je tako uspešno upodobil prikazni Lovecraftovih domišljjskih svetov, da je ta ovitek postal bistven del zbirke in da se izvodi, ki nimajo ovitka, dandanes prodajajo po znatno nižjih cenah.

Finlay je postajal vse bolj in bolj priljubljen in Wright je bil kmalu prisiljen ustreči zahtevam mnogih bralcev svoje revije in objaviti tudi prvo Finlayevo naslovnico. Vse do takrat sta naslovne strani revije v glavnem ilustrirala Margaret Brundage in slavni J. Allen St. John, ki je postal znan predvsem kot ilustrator del Edgarja Ricea Burroughsa. Finlay je svoje barvne kompozicije največkrat upodabljal v oljni tehniki, oljnim barvam pa je dodajal sikative za hitro sušenje barv. Včasih je uporabljal tudi gvašno tehniko in razne kombinacije akvarelov in olj. Njegova prva naslovnica je naletela na izjemno ugoden odziv in Farnsworth Wright mu je zato omogočil še nadaljnje delo na naslovnih straneh revije. Finlay je za barvno naslovnico prejel sto dolarjev, kar je bila za trideseta leta, ko je bilo skoraj nemogoče najti redno zaposlitev, kar precejšnja vsota. Barvna ilustracija pa je kljub temu ostala Finlayeva šibka točka, saj se je skoraj do popolnosti izpopolnil v črnobeli ilustraciji, kjer je uporabljal najrazličnejše tehnike in risal s peresi, litografskimi svinčniki, voščenkami, pršilci, noži in gobami na različne vrste papirja. Čeprav je Finlay najpogosteje slikal na praskanko, kot da bi bil to navaden papir, so ilustracije, v katerih je dejansko izbrazdal površino z ostrimi predmeti, sorazmerno redke.

Finlay je črno bele ilustracije upodabljal v isti velikosti, kot so bile kasneje objavljene v revijah, z zahtevnejšimi ilustracijami pa se je zamudil tudi več dni. Za posamezno ilustracijo je prejel okoli deset dolarjev in ko si je pridobil delo tudi kot občasen ilustrator dobro plačanih naslovnice, mu je končno uspelo, da se je začel preživljati izključno z ilustriranjem fantastičnih povesti. Virgil Finlay je prejel nekoliko konkretnjše priznanje za svoj ustvarjalni talent že bori dve leti zatem, ko je v *Weird Tales* objavil svoj prvi prispevek. Prejel je namreč pismo, v katerem mu je A. Merritt, avtor klasičnega romana sodobne fantastične proze *The Ship of Ishtar* in eden od urednikov časnika *The American Weekly*, ponudil mesto v uredništvu tega tednika. Triindvajsetletni Virgil Finlay se je tako iz Rochesterja preselil v New York, za svoje likovne prispevke pa je na novem delovnem mestu prejemal 80 dolarjev tedensko, kar nikakor ni bila majhna vsota.

Kljub temu, da je Finlay izrisal za ta popularni ameriški tednik preko 800 ilustracij, pa je še vedno našel čas, da je z likovnimi prispevki sodeloval tudi v številnih ZF publikacijah. Leta 1939 je postal stalni sodelavec revije *Argosy*, ilustriral vseh pet nadaljevanj Merrittovega romana *Seven Footprints to Satan* in naslikal mnogo naslovnice. Založniška hiša, ki je izdajala reviji *Famous Fantastic Mysteries* in *Fantastic Novels*, je v začetku štiridesetih let ponatisnila številna dela, ki so jih napisali A.

Merriitt, George Alan England, Austin Hall, Victor Rousseau in Francis Stevens, ilustriral pa Virgil Finlay, ki je v likovnem izrazu uspešno upodobil bogato metaforiko in simbolizem teh literarnih del. Bralci so se s takim navdušenjem odzvali Finlayevemu delu, da je založniška hiša izdala posebno mapo, v kateri so na kvalitetnem papirju natisnili osem Finlayevih ilustracij. Prvi mapi sta v razdobju nekaj let sledili še dve, prav vse ilustracije pa se je dalo celo uokviriti.

John W. Campbell, ki je bil kot urednik znamenite revije *Astounding Science Fiction* deležen številnih kritik na račun naslovnih strani, se je odzval zahtevam bralcev in objavil Finlayevo naslovnico. Campbell, ki je Finlayu naročil, naj naslika ogromno strojnico, v kateri naj bi bili ljudje kot drobne pike postavljeni v okolje velikanskih dimenzij, pa je bil nad naslovno ilustracijo zelo razočaran. Finlay je sicer naslikal prav to, kar je želel Campbell, tehnični urednik revije pa je iz ilustracije izbral nekaj kvadratnih centimetrov, jih povečal in objavil kot naslovno stran. Takšne opreme si ne bi zaslužilo niti kakšno amatersko glasilo in Finlay, ki je skrbno pazil na svoj ugled, si takega spodrsrlaja ni več mogel privoščiti. To je bil tudi razlog, da je s Campbellom odklonil vsako nadaljnje sodelovanje.

Virgil Finlay je 1942. leta začel sodelovati tudi z založniško hišo Ziff-Davis, ki je izdajala reviji *Amazing Stories* in *Fantastic Adventures*. Ko je urednik Raymond A. Palmer v nadaljevanjih objavil roman Stanleya G. Weinbauma *The New Adam*, je Finlay prispeval tako kvalitetne ilustracije, da je uredništvo eno od njih natisnilo na trši papir in ponudilo bralcem revije. V zgodnjih štiridesetih letih je bil Finlay že tako slaven, da je uredništvu *Amazinga* lahko poslal, kar je hotel, Raymond Palmer pa je poskrbel, da je nekdo napisal zgodbo, ki je ustrezala prizoru na njegovi ilustraciji.

Leta 1943 je vojna vihra zajela najprej Virgila Finlaya in nato še znamenitega Franka R. Paula, ki je prav v tem času ustvaril nekaj svojih najboljših črnobelih ilustracij, in v mnogih ZF revijah je nenadoma zazijala praznina, ki so jo uredniki skušali zapolniti z deli Laurenceja Sterna Stevensa. Njegova dela sicer niso dosegala kvalitete Finlayevih stvaritev, kljub temu pa si je Stevens s svojimi ilustracijami pridobil toliko privrženecv, da je trdka *Popular Publications*, ki je izdajala revijo *Famous Fantastic Mysteries*, izdala dve mapi njegovih del.

Finlay, ki se je vrnil z Okinawe šele leta 1946, je v povojnem obdobju dosegel ustvarjalni višek. Svojim ilustracijam je vdihnil osupljivo simboliko in shrljivo metaforiko in naslikal naravnost neverjetne vizije naše prihodnosti, izjemno izdelane podobe človeških likov in grozljivih pošasti. Svojo likovno tehniko je izpopolnil do take skrajnosti, da je bilo videti, kot da se v črnobelih tonih preliva in stopnjuje neskončno število barvnih nians.

Ob prelomu desetletja je prišlo v ZF periodiki do večjih sprememb. Večina revij, kjer je Finlay objavljal svoje prispevke, je bodisi prenehala izhajati ali pa je prešla na manjši žepni format in ni več objavljala

likovnega gradiva. Od novih ZF revij, kot sta bili *Galaxy* in *The Magazine of Fantasy and Science Fiction*, pa je le *Galaxy* objavljala nekaj ilustracij.

Virgil Finlay je ob koncu petdesetih let plodno sodeloval le z uredništvom revije *Fantastic Universe Science Fiction*, za katero je v letih 1967-1959 izrisal okoli dvajset naslovnih strani. Nazoren primer, da je umetniška vizija lahko pravilnejša od logične misli, izpričuje naslovna ilustracija te revije julija 1958, ko je Finlay naslikal pristanek vesoljskega plovila na mesecu in ameriško zastavo, ki je bila nagubana, kot da bi plapolala v vetru. Na račun te ilustracije je Finlay slišal marsikatero pikro pripombo, pravilnost njegove vizije pa se je potrdila, ko so ameriški astronauti pristali na mesecu in zastavi s pomočjo všitih žic dali videz, kot da plapola v vetru.

Finlay je bil predvsem ilustrator periodičnih ZF publikacij, izjemna kvaliteta ilustracije, ki jo je napravil za prvo objavo literarnega dela *Roada Seaburyja Quina* v reviji *Weird Tales*, pa mu je omogočila, da je ilustriral tudi ponatis tega dela, ko je leta 1946 izšel v bogato opremljeni izdaji pri založbi *Arkham House*. Knjiga je bil natisnjena v nakladi dobrih 2000 izvodov in predstavlja danes pravo redkost. Finlay pa je ilustriral še eno pomembno delo fantastičnega žanra. Šest let po smrti *A. Merritta* je založba *Borden Publishing Company* izdala spominsko izdajo njegovega romana *The Ship of Ishtar* in bilo je neizbežno, da je prav Finlay izrisal pet knjižnih ilustracij, ki sodijo med njegova najboljša dela.

Žal pa je bilo to skoraj vse, kar Virgil Finlay napravil na knjižnem področju. Verjetno je nekaj krivo to, da je živel v času, ko je gospodarska kriza zajela tudi knjižni trg, tako da so bogato ilustrirane knjige skoraj izginile s polic. Če bi pričel ustvarjati kakih dvajset let prej, bi se verjetno pridružil tako slavnim imenom kot so *Harry Clarke*, *Willy Pogany* in *Frank Pape*, in ne bi ostal tako odvisen od negotovega periodičnega tiska, da si je moral v petdesetih letih poiskati drugo zaposlitev, ker se z ilustriranjem ni mogel več preživljati.

Prav gotovo je nekaj ironije v tem, da so Finlayu, ki je že počasi zapuščal ZF žanr, leta 1953, na 11. svetovnem ZF kongresu v *Philadelphiji*, podelili nagrado *Hugo* za najboljšega ilustratorja ZF. Od takrat pa vse do leta 1964 so ga ljubitelji ZF vsako leto uvrščali med pet najboljših ilustratorjev leta in ga tako nominirali za nagrado *Hugo*, ki pa je ni več osvojil.

Eden njegovih poslednjih poskusov, da bi se prebil iz anonimnosti ZF žanra in prejel tudi širše priznanje, je bilo sodelovanje pri delu *An Album of Historical Space Travel*, ki ga je uredil *Sam Moskowitz*, založila pa *World Publishing Company*. Finlay je namreč upal, da bo to delo doživelo podobno usodo kot uspešnica *Willyja Leya* in astronomskega ilustratorja *Chesleyja Bonestella* *The Conquest of Space*, ki je nekaj let prej *Bonestelli* prinesla svetovno slavo. Kljub temu, da je bil album zgodovinskih vesoljskih potovanj razprodan in da je Finlay ustvaril prav izjemne ilustracije, pa mu kritiki niso posvetili prave pozornosti, ver-

jetno zaradi tega, ker je bila knjiga namenjena predvsem mladini.

Ob koncu petdesetih let se je Finlay v glavnem posvetil astrološkim revijam, za katere je risal naslovnice in notranje ilustracije. Bil je med redkimi ilustratorji, ki so od urednikov zahtevali, da jim po objavi vrnejo originale, ki jih je v šestdesetih letih, ko je zašel v hudo gmotno stisko, začel prodajati. Ob koncu 60. let je bil Filay že hudo bolan in je bil mnogokrat preslaboten, da bi izpolnjeval svoje obveznosti. Takrat so uredniki enostavno ponatiskovali njegove stare naslovnice. Po težki operaciji je le počasi okreval, nato pa je moral ponovno v bolnišnico, kjer je umrl zaradi pljučnega raka in ciroze jeter, star 56 let.

Finlayu je verjetno omogočila tako strm vzpon med najboljše ZF ilustratorje tudi nenavadna, a obenem zastarela tehnika upodabljanja na praskanki, ki je bila sicer značilna za zgodnje 19. stoletje, medtem ko so njegovi sodobniki uporabljali sodobnejšo grafično tehnologijo. Finlay je uporabljal zelo zamudno tehniko nanašanja drobnih pik in črtic, ki je bila med ostalimi ilustratorji skoraj nepoznana. Čeprav je ustvaril preko 2800 ilustracij, pa mu ni uspelo, da bi predrli meje ZF žanra in si zagotovil širše priznanje, ki bi mu zagotovilo socialno varnost. Ne glede na to, da ga še dandanes poznajo v glavnem le ljubitelji ZF, so založniki izdali že več obsežnih albumov, v katerih so zbrane njegove najboljše ilustracije. Mogoče pa tudi ni izključeno, da bo Finlaya sčasoma odkrila tudi širša javnost. Zaslužil bi si.